

Торкут Наталія
(Запоріжжя)

Українська театральна шекспіріана в наукових студіях, житті та креативних проєктах Майї Гарбузюк: масштаб особистості в контексті часу

Стаття присвячена висвітленню й аналітичному осмисленню шекспірознавчого доробку відомої української театрознавиці, почесної старшої наукової співробітниці Шекспірівського інституту Бірмінгемського університету Майї Володимирівни Гарбузюк (06.05.1965 – 14.08.2023). В центрі уваги – наукові спостереження і висновки дослідниці, які мають важливе значення як для структурування чіткої візії історії української сценічної шекспіріани, так і для формування стратегії подальшої діяльності Українського міжуніверситетського шекспірівського центру. У статті відзначено потужність наукового потенціалу Майї Гарбузюк, чії публікації сформували системне уявлення про генезу і сучасний стан сценічної гамлетіани в Україні, а також окреслено роль реалізованих і започаткованих нею шекспіроцентричних проєктів у процесі деколонізації знань про Україну та в подальшому розвитку театральної шекспіріани й шекспірознавчих студій.

Ключові слова: *Майя Гарбузюк, театрознавство, «Гамлет», актантна модель, віртуальний музей, Шекспірівський фестиваль.*

**«As long as memory holds a seat
In this distracted globe»**

(Hamlet, 1, 5)¹

В історії української шекспіріани 2023 рік позначений успішною реалізацією низки науково-освітніх проєктів² та

¹ Ці слова є стверджувальною відповіддю-обіцянкою Гамлета на прохання Привида батька не забувати про нього: «Допоки пам'ять триматиме своє місце у цій розбитій кулі» (дослівний переклад). У художніх перекладах ця репліка звучить так: «аж доки пам'ять блудить / В цім черепку» (переклад Л. Гребінки); «допоки пам'ять є в цій голові» (пер. Ю. Андруховича); «доки пам'ять / Лице у цьому черепі гніздиться» (пер. О. Грязнова).

значимими міжнародними культурними подіями, які засвідчили, що світова шекспірознавча спільнота активно підтримує Україну в її боротьбі проти російського агресора³. Водночас, цей рік приніс багато непоправних втрат, серед яких – передчасна смерть Майї Гарбузюк (06.05.1965 – 14.08.2023) – талановитої дослідниці театру, що зробила вагомий внесок в українські шекспірівські студії, непересічної особистості, чії креативні ідеї суттєво вплинули на формування неповторного обличчя української театральної шекспіріани XXI століття.

Доктор мистецтвознавства і професор Львівського національного університету Майя Гарбузюк продукувала надзвичайно цікаві наукові та творчі ідеї, якими щедро ділилася зі студентами, колегами і театальною спільнотою. Харизматична і щира, вона заряджала оточуючих своєю дивовижною креативною енергією та любов'ю до театру. Високопрофесійний театральний критик і теоретик театру, вона була ініціатором і учасником багатьох мистецьких проєктів, членкинею журі цілої низки театральних фестивалів, головною редакторкою одного із найавторитетніших українських театрознавчих часописів «Просценіум».

² Попри війну російської федерації проти України Український міжуніверситетський центр у 2023 році успішно провів щорічний Всеукраїнський шекспірівський конкурс студентських дослідницьких і креативних проєктів, інформація про який представлена у цьому випуску «Ренесансних студій», реалізував Міжнародний проєкт «Дні Шекспіра 2023», в рамках якого відомими шекспірознавцями, зокрема, професорами Майклом Добоном (Шекспірівський інститут Бірмінгемського університету) і Ніколетою Чінпоеш (університет Вустера), доктором Дар'єю Лазаренко (Софійський університет Св. Клемент Охридський) та ін.. було прочитано сім публічних лекцій, проведено панельну дискусію «Дружина Вільяма Шекспіра: факти, домисли, постпам'ять», два шекспіроцентричні воркшопи для вчителів зарубіжної літератури, а також Всеукраїнський конкурс для старшокласників Shakespeare@so.NET.WORKS, на якому учні змагалися зі штучним інтелектом в інтерпретації Шекспірових сонетів.

³ Про що підтримку свідчить проведення Європейської асоціацією дослідників Шекспіра (ESRA) 23 лютого 2023 року панельної дискусії «Shakespeare Shelter», а також включення до програми Міжнародної шекспірівської конференції в Будапешті спеціального воркшопу «Shakespeare as Resistance in 21st-century Ukraine» (9 липня 2023), в рамках якого обговорювалися виклики, що стоять перед українською наукою в час війни, і розроблялися стратегії залучення міжнародної шекспірознавчої спільноти до їх подолання. У квітні 2023 року на запрошення Шекспірівського інституту Бірмінгемського університету представники Українського шекспірівського центру відвідали Стретфорд-на-Ейвоні, де під час урочистої меморіальної церемонії я мала честь проголосити тост-промову від імені України. У жовтні 2023 року в Музеї війни відбулося відкриття виставки «Шекспір і війна», де було представлено презентацію про шекспірівські вистави і шекспіроцентричні проєкти в Україні 2014–2023 років.

Прекрасний організатор і порядна людина, вона об'єднувала однодумців навколо оригінальних задумів і докладала максимальних зусиль, щоб втілити їх у життя.

Її любов до України була самовідданою і дієвою. На різних закордонних майданчиках, у лекційних аудиторіях зарубіжних університетів, на міжнародних конференціях, на театральних фестивалях Майїа Гарбузюк завжди достойно представляла нашу країну. Широка загальнокультурна ерудиція поєднувалася в ній з духовним аристократизмом, доброзичливістю і жіночим шармом. В час війни її активна громадянська позиція та вміння чітко розставляти ціннісні акценти сприяли активному долученню багатьох зарубіжних колег до плідної співпраці з українськими театрами і освітянами. А це, в свою чергу, зміцнювало підтримку України світовою інтелектуальною і мистецькою спільнотами.

Присвятивши цей випуск журналу «Ренесансні студії» пам'яті Майїі Гарбузюк, редколегія вирішила відкрити його статтю, націлену на репрезентацію шекспірознавчого доробку дослідниці, наукові спостереження і висновки якої мають важливе значення як для структурування чіткої візії історії української сценічної шекспіріани, так і для формування стратегії подальшої діяльності Українського міжуніверситетського шекспірівського центру. Ця публікація, в якій засадничі принципи студій пам'яті⁴ поєднуються з аналітичним осмисленням концептуальних ідей щодо минувшини і сучасного стану театральної шекспіріани в Україні, продовжує дослідницьку траєкторію, започатковану у статті про Майю Гарбузюк, надрукованій в авторитетному польському журналі «Пам'ятник театральний»⁵

⁴ Одним із імперативів цієї публікації стало прагнення зберегти у культурній пам'яті української нації образ театрознавиці Майїі Гарбузюк як яскравої особистості, чий ідеї, вербалізовані у письмових текстах, а також плани майбутніх проєктів, що виривають у споминах друзів і колег, мають цінність для подальшого розвитку українського театру і гуманітаристики. В цьому контексті доречно навести один із висновків відомого фахівця із студій пам'яті Аляйди Ассман, що суголосний вищезокресленому імперативу: «...простори спогаду постають через часткове висвітлення минулого, коли його потребує індивід або група задля смислоутворення, заснування ідентичності, орієнтації в житті, мотивації власних дій». Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2014. С. 426.

⁵ Turkut N. Maïia Harbuziuk in Memoriam (1965–2023). *Pamiętnik Teatralny*. 2023. 72, 4. P. 13–23.

Шекспір завжди посідав особливе місце в наукових студіях та житті Майї Гарбузюк, і той факт, що Шекспірівський інститут Бірмінгемського університету (Стретфорд-на-Ейвоні, Велика Британія) надав їй звання почесного старшого наукового співробітника ("*honorary senior research fellow*")⁶ свідчить про визнання її внеску у світове шекспірознавство, внеску, що пов'язаний насамперед із дослідженням і репрезентацією історії та сьогодення української театральної шекспіріани.

У відомого іспанського філософа і письменника Мігеля де Унамуно є такі вельми промовисті слова: «Мені болить Іспанія» («*Me duele la Espana*»), які визначали його життєве кредо. Перефразовуючи їх, можна сказати, що Майї Гарбузюк **завжди боліла Україна**. Від перших наукових розвідок до ґрунтовних праць, написаних в останні дні життя, у фокусі її уваги незмінно перебував Шекспір на українській сцені, роль його п'єс у розвитку нашої національної театральної традиції, у формуванні нашої культурної ідентичності як європейської нації.

Історія української театральної шекспіріани, на відміну від своїх європейських аналогів, тривалий час залишалася для світової культури такою собі *terra incognita*, що не має чітких контурів, які б окреслювали її хронологічні й географічні кордони, та рясніє білими плямами фактологічних невизначеностей і непроясненостей. Написані в радянські часи ґрунтовні монографії Марії Шестопалової⁷ та Ірини Ваніної⁸ хоча і мають незаперечну наукову цінність, але через

---

⁶ В різні часи високої часті стати почесними співробітниками Шекспірівського інституту Бірмінгемського університету були удостоєні такі відомі шекспірознавці, як Sir Stanley Wells, Catherine Alexander, Jonathan Dollimore, Paul Edmondson, John Jowett, Kiernan Ryan, Marjorie Garber, A. Lindley, Kate McLuskie, Robert Smallwood, Nataliya Torcut, Martin Wiggins, Robert Wilcher, Susan Brock, видатні театральні режисери Sir Kenneth Branagh, Sir Greg Doran та талановиті актори – виконавці ролей у найвизначніших шекспірівських виставах і фільмах – Sir Simon Russell Beale, Dame Janet Suzman, Dame Harriet Walter, Vivien Neilbron.

⁷ Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. Львів : Вища школа, 1976.

⁸ Ваніна І. Шекспір на українській сцені: Нарис. Київ : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958; Ваніна І. Українська шекспіріана. До історії втілення п'єс Шекспіра на українській сцені. Київ : Мистецтво, 1964.

ідеологічну заангажованість, детерміновану політичним контекстом, залишають поза увагою великий обсяг матеріалу.

У період, коли писалися вищезгадані праці, як наголошує сучасний шекспірознавець Юрій Черняк, мало місце «протистояння двох діаметрально протилежних за своєю аксіологічною інтенційністю тенденцій. Перша, в межах якої відбувається “одомашнення” (П. Саксаганський, М. Садовський, Г. Юра), а згодом і радянське “привласнення” Шекспіра (М. Бажан, О. Борщаговський, В. Харченко, О. Левада, Н. Модестова, В. Коротич), зумовлена прагненням влади використати авторитет, ім’я і творчість Шекспіра у масштабному ідеологічному проєкті побудови нової соціалістичної країни та формування нової людини. Міфологізований Шекспір – “реаліст і народний драматург” – поступово перетворюється на іконічну постать, яка посідає одне з чільних місць у новостворюваному радянському літературному іконостасі. Другу тенденцію репрезентують інспіровані Шекспіровим словом творчі та інтелектуальні пошуки українських митців і науковців, ... котрі, попри потужний ідеологічний тиск та нав’язувані літературним чиновництвом і цензурою кліше (Шекспір – народний геній, реаліст, захисник знедолених, провісник революції) здійснювали ґрунтовний аналіз текстів, піддаючи певній деконструкції міфологізований образ Шекспіра – “ратоборця соціалістичного гуманізму”»⁹. Саме до другої тенденції відносяться вищезгадані праці М. Шаповалової та І. Ваніної, втім, обидві дослідниці розпочинають реконструкцію історії української шекспіріани з тридцятих років ХІХ ст., залишаючи поза увагою той факт, що ще наприкінці попереднього століття українці вже мали змогу дивитися шекспірівські вистави у виконанні австрійських та польських труп.

Таке ігнорування доволі чисельних німецькомовних і польськомовних постановок в українському радянському шекспірознавстві було наслідком ідеологічної установки,

---

⁹ Черняк Ю. І. Специфіка актуалізації ціннісної семантики «Гамлета» В. Шекспіра в українському шекспірівському дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 – порівняльне літературознавство. Київ, 2011.

згідно з якою обов'язковим мав бути акцент на ролі російської культури у долученні до світової класики кожної з націй, які входили до російської імперії, а згодом і до Радянського Союзу. У монографії М. Шаповалової читаємо: «Шекспір прийшов в українську культуру через посередництво російської мови та літератури, що зумовило й глибину розуміння його творчості, і набагато прискорило її засвоєння українськими письменниками»¹⁰. Сьогодні важко сказати, чим саме – свідомою фальсифікацією, спричиненою реальною небезпекою репресій з боку комуністичного режиму чи проявом комплексу етнокультурної меншовартості (внутрішнього колоніалізму) – була така російськоцентрична інтерпретація історії української шекспіріани, але саме вона на довгий час стала загальноновизнаною і в театрознавстві, і в шекспірівських студіях. Тож вибір Майєю Гарбузюк теми кандидатської дисертації – «Сценічні прочитання трагедії “Гамлет” В. Шекспіра у Львівських театрах (1796–1997 рр)» – був світоглядно значимим і до певної міри показовим: для неї важливим було віднайдення і висвітлення того, що десятиліттями залишалося невідомим, непоміченим чи свідомо замовчуваним або навіть забороненим.

Ця дисертація, захист якої відбувся в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України у 2007 році, стала першим ґрунтовним дослідженням сценічної історії «Гамлета» у львівських театрах за майже два століття. Майя Гарбузюк наголошувала на тому, що «внаслідок розбіжності поміж актуальними вимогами українського шекспірознавства та практичною відсутністю сучасних театрознавчих системних досліджень з цієї теми»¹¹ виникла проблемна ситуація, до розв'язання якої долучається її дисертаційна праця. В цій роботі реконструйовано хронологію постанов найвідомішої шекспірівської трагедії на українських землях, від перших, що були здійснені австрійськими та польськими трупами наприкінці XVIII ст., до українських постановок Львівських театрів кінця XX ст..

¹⁰ Шаповалова М. С. Цит. вид. С. 6.

¹¹ Гарбузюк М. Сценічні прочитання трагедії «Гамлет» В. Шекспіра у Львівських театрах (1796–1997 рр.): автореф. дис. ....канд. мистецтвознавства. 17.00.02 – театральне мистецтво. Київ, 2007. С. 2.

Зібраний М. Гарбузюк під час роботи у польських архівах цінний фактаж щодо географії й регіональної специфіки ранньої театральної гамлетіани на Галичині, а також у Правобережній та Південній Україні, представлений у статті «Перші вистави «Гамлета» Вільяма Шекспіра на території України (кінець XVIII – початок XIX століть)», що була опублікована в авторитетному виданні «Записки наукового товариства імені Шевченка»¹². Згідно з обґрунтованою у ній концепцією, сценічна гамлетіана 1790–1890-х років була представлена на теренах етнічної України у чотирьох мовних варіантах (німецький, польський, російський, український), що зумовлювалося історичними обставинами, зокрема, перебуванням українських земель у складі Австро-Угорської та Російської імперій та мовною політикою урядів метрополій. Так, на території Галичини, що була складовою Австрійської монархії, театральна політика спрямовувалася на призвичаєння різнонаціонального населення (українців, поляків, євреїв та ін.) до німецькомовної культури. Перший «Гамлет», поставлений у Львові німецькою мовою на сцені австрійського театру 19 грудня 1796 року (режисер – Франц Гайнріх Булла), був орієнтований на канони класицистичного театру. Наступні німецькомовні постановки (1804, 1806, 1807, 1832, 1842, 1850/1851), на думку дослідниці, хоча й мали різну мистецьку вартість, потерпали «від браку інтересу широкого глядача у царині драматичного репертуару»,¹³ натомість сценічні втілення Шекспірової трагедії польською мовою (1797,¹⁴ 1799, 1805–1806,¹⁵ 1816¹⁶) мали більше прихильників. Цікаво, що польськомовні

¹² Гарбузюк М.. Перші вистави «Гамлета» Вільяма Шекспіра на території України (кінець XVIII – початок XIX століть). *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2007, Том CCLIV. Праці Театрознавчої комісії, С. 129–146.

¹³ Гарбузюк М. Сценічні прочитання ... С. 8. –

¹⁴ Прем'єра «Гамлета» на польській сцені у Львові відбулася 9 квітня 1797 року (перекладач і режисер В. Богуславський).

¹⁵ Ці постановки здійснив перекладач і актор Ян-Непомуцен Камінський (1777–1855), який, як наголошує М. Гарбузюк, відіграв важливу роль у розвитку театрального мистецтва не лише у Львові, але й на теренах Поділля, Центральної та Південної України. Дослідниця вбачає у цьому перекладі, що був надрукований у Миньківцях і поставлений у Кам'янці-на-Поділлі у 1805–1806 роках, «беззаперечні вияви преромантизму». Гарбузюк М. В. Перші вистави «Гамлета» ... С. 140.

¹⁶ Польська трупа Антона Змієвського ставила «Гамлета» в перекладі Я.-Н. Камінського у Києві.

переклади суттєво відрізнялися від Шекспірового оригіналу: і у В. Богуславського, і у Я.-Н. Камінського Гамлет у фіналі залишається живим та посідає Данський трон.¹⁷

Висвітлюючи історію постановок «Гамлета» на Лівобережній Україні (за російськими перекладами С. Вісковатова, М. Вронченка, М. Полевого), Майя Гарбузюк робить висновок про те, що успіхи вистав напряму залежали від характеру перекладів. «Польська перекладацька традиція була започаткована принципово як театральна – адже і переклад В. Богуславського 1897 р., і переклад Я.-Н. Камінського 1805 р. були саме театральними перекладами, орієнтованими на вимоги сцени і глядача, їх здійснили провідні театральні митці польської культури, досвідчені практики сцени. Це й спричинило широку й швидко популяризацію та життєздатність цих перекладів упродовж майже усієї першої половини ХІХ століття. Тим часом у російській літературі перші переклади, що їх здійснили С. Вісковатов (з французької переробки Ж. Ф. Дюсіса) та М. Вронченко (переклад з англійського оригіналу), були власне літературними спробами».¹⁸

Окремий підрозділ дисертації М. Гарбузюк присвячує українським перекладам «Гамлета», які розглядає в контексті розвитку національного театру. Ретельно вивчаючи історію появи конкретних перекладів Шекспірівської трагедії, дослідниця доходить висновку про те, що переважна більшість із них здійснювалися саме для сценічних постановок (на безпосереднє замовлення театрів) та наголошує на пов'язаності української перекладної гамлетіани зі становленням і розвитком національного театрального мистецтва в цілому.

Надзвичайно цінною як для розуміння специфіки української гамлетіани другої половини ХХ століття, так і для з'ясування особливостей глибинних, наративних структур у трагедії «Гамлет» бачиться запропонована у дисертації авторська актантна модель семіотико-структурного аналізу

---

¹⁷ Детальніше про переклади і вистави див.: Гарбузюк М. В. Перші вистави «Гамлета» ... С. 134–142.

¹⁸ Там само. С. 144.

п'єси. Вона була успішно апробована Майєю Гарбузюк у процесі дослідження чотирьох сценічних постанов трагедії «Гамлет» на львівській сцені (1943, 1957, 1981, 1997). Ця модель, що спирається на принципи А.Греймаса і А.Юберсфельд, має незаперечну теоретико-методологічну цінність для театральних критиків і мистецтвознавців.

У «Гамлеті» В. Шекспіра дослідниця виявляє дві актантні структури: *«середньовічну»*, актуалізація якої відбувалася у сценічних виставах Й. Гірняка (Львівський оперний театр, 1943 р.) і Ф. Стригуна (Львівський академічний театр ім. М. Заньковецької, 1997), та *«ренесансну»*, яка визначала тональність постановки Ю. Стефанчука (Львівський український драматичний театр ім. М. Заньковецької, 1957). Конфлікт вистави режисера В. Козьменко-Делінде (Львівський театр юного глядача ім. М. Горького, 1981) вона інтерпретує як такий, що «будувався на жорсткому накладанні “двох світів”, коли герой ренесансної системи цінностей потрапляв у простір, антагоністичний його власному світоглядowi, і гинув, обравши для помсти чужі закони».¹⁹

Надзвичайно значимим для нас під час російсько-української війни постає висновок М. Гарбузюк про те, що прапрем'єра українського «Гамлета» на сцені Львівського оперного театру 1943 року (режисер Й. Гірняк) стала своєрідним актом самоідентифікації українців у європейському гуманітарному просторі, реалізацією програми «культурного націоналізму» як складової боротьби за політичне і державне самовизначення нації. Дослідниця активно долучилася до повернення забутих імен і текстів, завдяки чому ми маємо уявлення про специфіку цієї знакової постановки.²⁰ У ювілейному для прапрем'єри українського «Гамлета» 2023 році М. Гарбузюк започаткувала проєкт створення віртуального білінгвального музею, мета якого – зберегти у цифровому форматі інформацію про творців цієї

¹⁹ Гарбузюк М. Сценічні прочитання ... С. 19.

²⁰ Гарбузюк М. Національна прапрем'єра «Гамлета» в українському театрознавстві другої половини ХХ ст. *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2003. Т. ССXLV. Праці Театрознавчої комісії. С. 325–338; Гарбузюк М. Театральна Шекспіріана Михайла Рудницького. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка*. Серія Мистецтвознавство. Львів, 2010. Вип. 9. С. 3–15.

унікальної вистави та їх подальшу долю, про контекст, в якому вона відбувалася, про характер постановки і відгуки в пресі. Ретельно продуману концепцію музею після смерті дослідниці втілили її друзі й колеги – співробітники Українського міжуніверситетського шекспірівського центру, очолювана доцентом Романом Лаврентієм творча група викладачів факультету культури і мистецтв Львівського національного університету імені Івана Франка та британські колеги – професор Відкритого університету (Лондон) Нікола Ватсон і директор Шекспірівського інституту (Стретфорд -на-Ейвоні) професор Майкл Добсон. Із надзвичайно цінним для історії української гамлетіани фактажем і аналітичними матеріалами, що стосуються особливостей перекладів «Гамлета» 1880-х – 1940-х років та львівської прапрем'єри 1943 року, можна ознайомитися за посиланням: <https://www.artsteps.com/view/657d8dcb3e7698b59c6de2a7>. Сьогодні цей віртуальний музей став одним із дієвих інструментів деколонізації знань про Україну.

Велику цінність для формування системного уявлення про генезу і специфіку становлення театральної шекспіріани в Україні мають наукові статті та десятки театральних рецензій Майї Гарбузюк на сучасні шекспірівські вистави. Вкрай важливими є її театрознавчі розвідки, присвячені окремим сценічним інтерпретаціям Шекспіра на українській сцені,²¹ шекспірівським фестивалям,²² а також шекспіроцентричні інтерв'ю.²³

Після блискучого захисту в 2019 році докторської дисертації²⁴, в центрі уваги якої – надзвичайно складний за когнітивною природою мистецький конструкт – драматургічні й сценічні репрезентації гетерообразів з українською

²¹ Див.: Гарбузюк М. Скільки «Гамлетів» у «Гамлеті»? Спроба структурного аналізу класичного твору. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка. Серія Мистецтвознавство*. Львів, 2004. Т. 4. С. 19–27.

²² Torcut N., Harbuziuk M., Sobol O. Shakespeare Festivals as a Medium of Value. *Transfer European Values in Ukrainian Education: Challenges and Frontiers*. Lviv–Torun : Liha-Pres, 2021. P. 159–173.

²³ Добсон М. Нестерпно, коли з Шекспіра роблять музей (Зустріч із професором Майклом Добсоном, директором Шекспірівського інституту у Стретфорд-на-Ейвоні. Розмовляла Майя Гарбузюк). *Просценіум*. 2018. Вип. 50–51. С. 56–60.

²⁴ Гарбузюк М. Образ України у польському театрі ХІХ століття: імагологічний аспект : дис. ... докт. мистецтвознавства : 17.00.02 – театральне мистецтво. Київ, 2019.

семантикою у польському театрі ХІХ століття, дослідниця продовжувала вивчати театральну шекспіріану. Прикметною рисою наукового стилю її публікацій із шекспірівської тематики є міждисциплінарність, що формується за рахунок поєднання мистецтвознавчого і літературознавчого векторів, а також завдяки тому, що шекспірознавча аналітика завжди ґрунтується на глибокому розумінні законів сценічного мистецтва.

Слід зауважити, що внесок Маїї Гарбузіук у розвиток українського шекспірознавства не обмежується суто науковими працями²⁵. Як членкиня журі щорічного Всеукраїнського шекспірівського конкурсу дослідницьких і креативних проєктів імені Віталія Кейса, вона завжди активно підтримувала талановитих конкурсантів, особливо авторів тих робіт, що пов'язані з театром, підказувала їм перспективні ідеї. Її участь у багатьох проєктах, ініційованих Українським міжуніверситетським центром та світовою шекспірознавчою спільнотою, завжди породжувала потужний медійний резонанс, який не тільки пробуджував суспільний інтерес, але й стимулював до пере/прочитання Шекспірових творів та перегляду вистав. У 2018 році за її безпосередньої участі в Україні відбувся студентський конкурс на кращу рецензію на шекспірівську виставу. Роботи його переможниць – Юлії Спінчевської та Єлизавети Безушко – були надруковані у «Просценіумі»²⁶

Маїя Гарбузіук активно долучалася до підготовки і проведення щорічного міжнародного проєкту «Дні Шекспіра в Україні» (2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023), а також усіх шести Міжнародних шекспірівських конференцій, організованих Українським міжуніверситетським шекспірівським центром. Її публічні лекції завжди були позначені науковою новизною і глибиною театрознавчої аналітики, а доповіді на пленарних засіданнях наших конференцій викликали великий

---

²⁵ Варто також згадати: Гарбузіук М. Українські переклади «Гамлета» Вільяма Шекспіра в контексті розвитку національного театру. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2011. Т. ССLXII. Праці Театрознавчої комісії. С. 80–98.

²⁶ Дванадцята ніч (Студенти рецензують виставу «Дванадцята ніч» В. Шекспіра Миколаївського академічного художнього російського драматичного театру). *Просценіум*. 2018. Вип. 50–51. С. 61–64.

інтерес у аудиторії, про що свідчило динамічне і жваве обговорення, яке незмінно супроводжувало її виступи. Прикметно, що у своїй доповіді «Шекспірівська диалогія режисера Ростислава Держипільського: пост-апокаліптичний дискурс», виголошеній на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Великий Бард у контексті пандемії: Shakespeare and/as medicine» (23–24 вересня 2021 р.), дослідниця не тільки переконливо продемонструвала, наскільки оригінальними й цікавими є сучасні українські сценічні інтерпретації Барда, але і вчергове наголосила на тому, що Україні потрібен свій шекспірівський театральний фестиваль.

Ідея започаткування в Україні Міжнародного шекспірівського фестивалю виникла ще на початку російсько-української війни у 2014 році. Такий фестиваль мав би стати ще одним важливим майданчиком поширення інформації про нашу культуру та про український опір російському агресору. Майя Гарбузюк, яка завжди тримала руку на пульсі українського театального життя, вже тоді висловлювала припущення, що найкраще цей амбітний і вкрай потрібний проєкт зможе реалізувати Івано-Франківський національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка. З генеральним директором Ростиславом Держипільським та акторами цього театру, серед яких чимало її колишніх студентів, Майю Володимирівну пов'язувала багаторічна дружба і творча співпраця.

Першим етапом реалізації цієї мрії було наукове осмислення існуючого світового досвіду шекспірівських фестивалів. Ще у 2016 році Майя Гарбузюк, як головна редакторка журналу «Просценіум» запропонувала мені написати статтю на цю тематику, а після її публікації²⁷ ми неодноразово поверталися до обговорення ідеї проведення аналогічного масштабного заходу в Україні.

Наступним етапом стало особисте долучення до європейської традиції шекспірівських фестивалів. У 2018 році Майя Гарбузюк, як представниця Українського міжуніверситетського шекспірівського центру, відвідала Шекспірівський

²⁷ Див.: Торкут Н. Шекспірівські театральні фестивалі в Європі: історія і сучасність. *Просценіум*. 2016. № 1–3 (44–46). С. 80–85.

фестиваль в Крайові (Румунія), звідки повернулася з незабутніми враженнями. Як театральний критик, вона глибоко і змістовно проаналізувала деякі з переглянутих там постановок у своїй оглядовій статті²⁸. Про масштабність мислення дослідниці, її переконаність в тому, що Україні потрібен власний Шекспірівський фестиваль, свідчить фінальний акорд згаданої публікації: «Чим іще здивував румунський фестиваль? Тим, наприклад, що добірне шекспірознавче товариство з усього світу повсякчас виявляло добру як на іноземців обізнаність з історією та сьогоденням румунського театру. Чим це пояснити? Та чому б не оцією скоро вже чвертьвіковою присутністю румунського шекспірівського фестивалю на театральній мапі світу. Чи не варто й нам започаткувати на цій мапі власну, українську шекспірівську точку? Зі скромною метою – аби й про наш театр говорили зі знанням справи на всіх континентах?»²⁹ Саме у Ростиславі Держипільському, який у 2015 році став Народним артистом України, а у 2019 – Лауреатом національної премії ім. Тараса Шевченка у номінації «театральне мистецтво», за плечима якого досвід успішного проведення декількох масштабних фестивалів, бачила вона найщирішого однодумця і очільника майбутнього Шекспірівського фестивалю.

У квітні 2023 року на запрошення Шекспірівського інституту Бірмінгемського університету ми разом з Майєю Гарбузюк відвідали Стретфорд-на-Ейвоні, де представляли Україну на урочистостях, пов'язаних з Ювілеєм Першого Фолію, та на святковому параді на честь Дня народження Вільяма Шекспіра. Під час цього візиту Майя Гарбузюк багато розповідала британським колегам про історію і сучасність української театральної шекспіріани. У своїх виступах і розмовах вона акцентувала увагу на тому, що в умовах повномасштабної війни більшість наших театрів, які стали шелтерами і бомбосховищами, активно допомагають ЗСУ, а деякі навіть продовжують ставити Шекспіра. Такі акценти завжди справляли велике враження на британських

²⁸ Ця стаття написана Майєю Гарбузюк під одним із її творчих псевдонімів: Люк М. На гостину до Шекспіра ... в Румунію! (Нотатки з Шекспірівського фестивалю 2018 р. у м. Крайова, Румунія). *Просценіум*. 2018. Вип. 50–51. С. 48–53.

²⁹ Там само. С. 53.

театральних діячів і шекспірознавців, викликаючи велику повагу до української театральної спільноти. Саме тоді відбулося особисте знайомство Майї Гарбузюк із виконуючою обов'язки художнього керівника Королівського Шекспірівського театру Ерікою Вимен та закладено основи подальшої співпраці у сфері театральної освіти і мистецтва. Представники Королівського Шекспірівського театру, Шекспірівського інституту Бірмінгемського університету радо вітали ідею проведення шекспірівського фестивалю в Україні та обіцяли свою підтримку.

У травні 2023 Український міжуніверситетський шекспірівський центр запросив до України професорку Вустерського університету – членкиню Ради Європейської асоціації дослідників Шекспіра (ESRA) та Ради Європейської Мережі Шекспірівських фестивалів (ESFN) – Ніколету Чінпоеш. Майя Гарбузюк не тільки організувала її лекцію для українських студентів у стінах Львівського національного університету імені Івана Франка, а й познайомила цю відому шекспірознавицю з Ростиславом Держипільським та його трупкою. Після перегляду «Ромео і Джульєтти» у підвалі франківського театру (який від початку повномасштабної війни став ще й бомбосховищем) в кабінеті його директора відбулося жваве обговорення як самої вистави, так і ідеї проведення першого в Україні шекспірівського фестивалю, яку Ніколета Чінпоеш щиро підтримала. Згодом, на початку серпня, франківці відвідали Шекспірівський фестиваль у Гданську (Польща), де Рада Європейської Мережі Шекспірівських фестивалів, зокрема її очільники Філіп Парр, Джоана Снежко та Ніколета Чінпоеш, з великим ентузіазмом погодилися допомогти з організацією в Івано-Франківську Українського шекспірівського фестивалю, який було заплановано на червень 2024 року. Згідно з концепцією, крім показу шекспірівських вистав в програмі фестивалю передбачається також і потужна науково-освітня складова: майстер-класи для молодих акторів і режисерів, воркшопи для майбутніх театральних критиків, шекспірознавчі семінари, виставки тощо.

У червні 2023 року Майя Гарбузюк була запрошена на Перше в історії засідання Шекспірівської групи Британського

Парламенту, очолюваної Джеймсом Моррісом. Вона виступила з промовою про те, яку роль відіграє Шекспір і сценічні постановки його п'єс в Україні під час війни, а також подарувала від імені України ляльку – «душу Гамлета» із вистави режисера Олексія Кравчука, поставленої у 2017 році в Львівському театрі «І люди, і ляльки». Вибір цього подарунка не був випадковим, адже ця лялька має символічний характер. У виставі, яку, до речі, професор Майкл Добсон свого часу назвав найсильнішою з-поміж усіх «Гамлетів», бачених ним у театрах ляльок, принц Данський постає у трьох іпостасях: *першу* репрезентує велика тантамареска, гротескна і така, що наводить жах, *друга* іпостась виступає у так званому «живому плані», у виконанні актриси Надії Крат, а *третья* – представлена невеличкою за розміром лялькою, що символізує душу Гамлета і, відповідно, саме вона промовляє найважливіші монологи.

Знаковість подарунку не вичерпується його семантикою, в ньому, як підкреслила у Британському Парламенті Майя Гарбузюк, символічно переплелися всі складні траєкторії новітньої української історії. Театри з перших днів війни стали шелтерами, але вистави відбувалися у бомбосховищах і підземках метро. Режисер Олексій Кравчук, як і багато інших людей театру, пішов добровольцем на фронт і став снайпером. Сценографи вистави Оксана Россол і Олександр Сергієнко, як і багато українців, зазнали гіркої долі біженців та не втратили зв'язків з професією, а душа Гамлета продовжує жити у нових сценічних втіленнях, попри всі жахи війни. Лялька Гамлет стала другим подарунком Парламенту Великої Британії від українців, і тепер вона зберігається поруч з подарованим Президентом Володимиром Зеленським шоломом, на якому написано: «У нас є свобода – дайте нам крила, щоб захистити її!». Як наголосила Майя Гарбузюк, в цьому також присутній потужний символізм: спершу – шолом, потім – Гамлет, спочатку – війна, і поруч – мистецтво!

Важко уявити сучасне українське шекспірознавство без такої яскравої особистості, як Майя Гарбузюк. Її посмішка, яка піднімала настрій, її очі, що випромінювали радість і світилися любов'ю до життя, залишатиметься у пам'яті тих,

хто мав щастя бути знайомим з нею. Її ідеї надихатимуть ще не одне покоління театральних діячів і науковців. Її проєкти, плани і мрії поступово втілюються в життя: створено білінгвальний віртуальний музей, присвячений ювілею прапрем'єри «Гамлета» (#Hamlet_UA: Act 1, Scene 1943), ведеться активна робота над підготовкою першого Українського шекспірівського фестивалю в Івано-Франківську. Ще один проєкт Майї Гарбузюк – створення у Львові ландшафтного Шекспірівсько-Франківський саду. Цей комплекс має стати не лише привабливою туристичною дестинацією та своєрідною культурно-мистецькою візитівкою Львівського національного університету, а й символічною репрезентацією тези засновника українського шекспірознавства Івана Франка про значимість Вільяма Шекспіра для формування ідентичності українців як європейської нації.

Простори спогадів, які формуються навколо постаті Майї Гарбузюк, наділені неймовірно високим творчим потенціалом, здатністю породжувати нові ідеї у розвиток її задумів. Рішенням Ради Наукового товариства Львівського національного університету імені Івана Франка восени 2023 року було започатковано традицію присудження студентам (аспірантам) факультету культури і мистецтв щорічної Премії імені Майї Гарбузюк за кращий науковий доробок в галузі театрознавства.

Стипендію на вшанування пам'яті професорки Майї Гарбузюк, яка була почесною старшою науковою співробітницею Шекспірівського інституту, заснував і Бірмінгемський університет (Велика Британія). Ця ініціатива британських колег спрямована на стимулювання академічної взаємодії між викладачами та дослідниками Шекспірівського інституту, факультету драми і театрального мистецтва Бірмінгемського університету та українськими науковцями й освітянами. Основна мета стипендіального проєкту полягає в тому, щоб реалізувати одну із мрій української дослідниці – імплементувати досвід відділу драми і театрального мистецтва Бірмінгемського університету при розробці магістерських програм Львівського національного університету імені Івана Франка, стимулювати академічну мобільність

майбутніх українських театрознавців та надавати підтримку дослідницьким ініціативам задля сприяння соціальному й економічному відродженню України.

У планах кафедри театрознавства та акторської майстерності Львівського національного університету імені Івана Франка, яку вона очолювала протягом декількох років, організація і проведення щорічних наукових читань пам'яті Майї Гарбузюк. Реалізація цих та багатьох інших ініціатив, які пов'язані зі світлим образом нашої непересічної сучасниці, талановитої дослідниці й людини, яка завжди займала активну позицію і в професійній сфері, і у суспільному житті, стала справою честі для багатьох її друзів, колег і учнів, підтверджуючи позачасову силу рядків із 55 сонету великого Шекспіра:

*Ти смерті й забуття минеш дорогу
І, відшукавши путь в людські серця,
Вперед тимеш із віками вногу,
Аж доки дійде світ свого кінця.*³⁰

Список літератури:

Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2014. С. 426.

Ваніна І. Українська шекспіріана. До історії втілення п'єс Шекспіра на українській сцені. Київ : Мистецтво, 1964.

Ваніна І. Шекспір на українській сцені: Нарис. Київ : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958.

Гарбузюк М. Національна прапрем'єра «Гамлета» в українському театрознавстві другої половини ХХ ст. *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2003. Т. ССXLV. Праці Театрознавчої комісії. С. 325–338.

Гарбузюк М. Образ України у польському театрі ХІХ століття: імагологічний аспект : дис. ... докт. мистецтвознавства : 17.00.02 – театральне мистецтво. Київ, 2019.

Гарбузюк М.. Перші вистави «Гамлета» Вільяма Шекспіра на території України (кінець ХVІІІ – початок ХІХ століть). *Записки наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2007, Том ССLIV. Праці Театрознавчої комісії, С. 129–146.

Гарбузюк М. Скільки «Гамлетів» у «Гамлеті»? Спроба структурного аналізу класичного твору. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка*. Серія Мистецтвознавство. Львів, 2004. Т. 4. С. 19–27.

Гарбузюк М. Сценічні прочитання трагедії «Гамлет» В. Шекспіра у Львівських театрах (1796–1997 рр.): автореф. дис. ....канд. мистецтвознавства. 17.00.02 – театральне мистецтво. Київ, 2007.

³⁰ Шекспір В. Сонети. *Шекспір В. Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1986. С. 647.

Гарбузюк М. Театральна Шекспіріана Михайла Рудницького. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка*. Серія Мистецтвознавство. Львів, 2010. Вип. 9. С. 3–15.

Гарбузюк М. Українські переклади «Гамлета» Вільяма Шекспіра в контексті розвитку національного театру. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2011. Т. ССLXII. Праці Театрознавчої комісії. С. 80–98.

Дванадцята ніч (Студенти рецензують виставу «Дванадцята ніч» В. Шекспіра Миколаївського академічного художнього російського драматичного театру). *Просценіум*. 2018. Вип. 50–51. С. 61–64.

Добсон М. Нестерпно, коли з Шекспіра роблять музей (Зустріч із професором Майклом Добсоном, директором Шекспірівського інституту у Стретфорд-на-Ейвоні. Розмовляла Майя Гарбузюк). *Просценіум*. 2018. Вип. 50–51. С. 56–60.

Люк М. На гостину до Шекспіра ... в Румунію! (Нотатки з Шекспірівського фестивалю 2018 р. у м. Крайова, Румунія). *Просценіум*. 2018. Вип. 50–51. С. 48–53.

Торкут Н. Шекспірівські театральні фестивалі в Європі: історія і сучасність. *Просценіум*. 2016. № 1–3 (44–46). С. 80–85.

Черняк Ю. І. Специфіка актуалізації ціннісної семантики «Гамлета» В. Шекспіра в українському шекспірівському дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 – порівняльне літературознавство. Київ, 2011.

Шаповалова М. С. Шекспір в українській літературі. Львів : Вища школа, 1976.

Шекспір В. Сонети. *Шекспір В. Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1986. С. 647.

Torkut N. Maïia Harbuziuk in Memoriam (1965–2023). *Pamiętnik Teatralny*. 2023. 72, 4. P. 13–23.

Torkut N., Harbuziuk M., Sobol O. Shakespeare Festivals as a Medium of Value. *Transfer European Values in Ukrainian Education: Challenges and Frontiers*. Lviv–Torun : Liha-Pres, 2021. P. 159–173,

References:

Assman A. *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiaty*. Kyiv: Nika-Tsentr, 2014. S. 426.

Vanina I. *Ukrainska shekspiriana. Do istorii vtilennia pies Shekspira na ukrainskii stseni*. Kyiv : Mystetstvo, 1964.

Vanina I. *Shekspir na ukrainskii stseni: Narys*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSR, 1958.

Harbuziuk M. *Natsionalna prapremiera «Hamleta» v ukrainskomu teatroznavstvi druhoi polovyny XX st. Zapysky naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. Lviv, 2003. Т. ССXLV. Праці Театрознавчої комісії. С. 325–338.

Harbuziuk M. *Obraz Ukrainy u polskomu teatri XIX stolittia: imaholohichniy aspekt : dys. ... dokt. mystetstvoznavstva : 17.00.02 – teatralne mystetstvo*. Kyiv, 2019.

Harbuziuk M. *Pershii vystavy «Hamleta» Viliama Shekspira na terytorii Ukrainy (kinets XVIII – pochatok XIX stolit). Zapysky naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. Lviv, 2007, Tom ССLIV. Праці Театрознавчої комісії, С. 129–146.

Harbuziuk M. *Skilky «Hamletiv» u «Hamleti»? Sproba strukturnoho analizu klasychnoho tvor. Visnyk Lvivskoho universytetu imeni Ivana Franka. Seria Mystetstvoznavstvo*. Lviv, 2004. Т. 4. S. 19–27.

***In memoriam* Maiia Harbuziuk**

Harbuziuk M. Stsenichni prochyttannia trahedii «Hamlet» V. Shekspira u Lvivskykh teatrakh (1796–1997 rr.): avtoref. dys. ...kand. mystetstvoznavstva. 17.00.02 – teatralne mystetstvo. Kyiv, 2007.

Harbuziuk M. Teatralna Shekspiriana Mykhaila Rudnytskoho. *Visnyk Lvivskoho universytetu imeni Ivana Franka*. Seriiia Mystetstvoznavstvo. Lviv, 2010. Vyp. 9. S. 3–15.

Harbuziuk M. Ukrainski pereklady «Hamleta» Viliama Shekspira v konteksti rozvytku natsionalnoho teatru. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. Lviv, 2011. T. CCLXII. Pratsi Teatroznavchoi komisii. S. 80–98.

Dvanadtsiata nich (Studenty retsenzuiut vystavu «Dvanadtsiata nich» V. Shekspira Mykolaiivskoho akademichnoho khudozhnoho rosiiskoho dramatychnoho teatru). *Prostseniium*. 2018. Vyp. 50–51. S. 61–64.

Dobson M. Nesterpno, koly z Shekspira robliat muzei (Zustrich iz profesorom Maiklom Dobsonom, dyrektorom Shekspirivskoho instytutu u Stretfordi-na-Eivoni. Rozmovliala Maiia Harbuziuk). *Prostseniium*. 2018. Vyp. 50–51. S. 56–60.

Iliuk M. Na hostynu do Shekspira ... v Rumuniiu! (Notatky z Shekspirivskoho festyvaliu 2018 r. u m. Kraiova, Rumuniia). *Prostseniium*. 2018. Vyp. 50–51. S. 48–53.

Torkut N. Shekspirivski teatralni festyvali v Yevropi: istoriia i suchasnist. *Prostseniium*. 2016. № 1–3 (44–46). S. 80–85.

Cherniak Yu. I. Spetsyfika aktualizatsii tsinnisnoi semantyky «Hamleta» V. Shekspira v ukrainskomu shekspirivskomu diskursi : dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.05 – porivniialne literaturoznavstvo. Kyiv, 2011.

Shapovalova M. S. Shekspir v ukrainskii literaturi. Lviv : Vyshcha shkola, 1976.

Shekspir V. Sonety. *Shekspir V. Tvory v shesty tomakh*. Kyiv : Dnipro, 1986. S. 647.

Torkut N. Maiia Harbuziuk in Memoriam (1965–2023). *Pamiętnik Teatralny*. 2023. 72, 4. P. 13–23.

Torkut N., Harbuziuk M., Sobol O. Shakespeare Festivals as a Medium of Value. *Transfer European Values in Ukrainian Education: Challenges and Frontiers*. Lviv–Torun : Liha-Pres, 2021. P. 159–173,